

Historia Reformacji XVI wieku.

Reformacja - ruch religijny, społeczny i kulturalny w Europie w XVI i na pocz. XVII wieku, mający na celu odnowę chrześcijaństwa, który doprowadził do powstania niezależnych od papieża kościołów chrześcijańskich. Założeniem reformacji były średniowieczne ruchy społeczno-religijne, przeciwstawiające się zinstytucjonalizowaniu życia religijnego, sztywnemu dogmatyzmowi i feudalnej strukturze Kościoła zachodniego, postulujące nawrót do wczesnochrześcijańskiej prostoty i demokratyzmu (m.in. w XIII w. franciszkanizm, w XIX w. wiklefizm i husytyzm). W XV wieku próbę reformy wewnętrznej Kościoła podjął koncyliaryzm, dążący do uznania wyższości soboru, nad papieżem i ograniczenia jego prymatu. Głównym zwolennikiem tego kierunku w Polsce był Paweł Włodkowic. Światopogląd humanistyczny podważał intelektualne podstawy średniowiecznej doktryny kościelnej, nienaruszalność dogmatów, prowadził do rozwoju badań i rozpowszechniania tekstu Biblii. Kryzys feudalizmu europejskiego, rozluźnienie więzi łączących cesarstwo i papieżstwo, walka nowożytnych ustrojów z oligarchią kościelną-tworzyły podłoże dla rozwoju reformacji, za której początek przyjmuje się wystąpienie ks. Marcina Lutra w Wittenberdze dn. 31. 10. 1517 r. (przybicie 95-ciu tez).

W syntetycznym oglądzie reformacji należy także zwrócić uwagę na konsekwencje teologiczno-filozoficzne i społeczne. Wśród tych pierwszych najważniejsze są: zaakcentowanie roli Biblii, nakierowanie pobożności i sfery codziennego działania na chrystocentryzm i pełne zaufanie Bogu. W zakresie konsekwencji społecznych należy wyróżnić: nowoczesne podejście do zagadnień socjalnych i charytatywnych, reformę instytucji edukacyjnych, udział w przekształcaniach systemu władzy i rozumieniu prawa oraz w kreowaniu nowoczesnych elit politycznych i intelektualnych.

Wpływ reformacji na cywilizację europejską jest ogromny i niepodważalny. Przede wszystkim reformacja przyczyniła się do rozkwitu kultur narodowych, a zwłaszcza literatury, która była publikowana w językach narodowych.

Słabością reformacji był jej niejednolity charakter. Twórcy głównych systemów wyznaniowych: Marcin Luter, Filip Melancton, Ulrich Zwingli, Jan Kalwin, Marcin Bucer, Henryk Bullinger, Jan Łaski różnili się w poglądach. Jednakże główne ośrodki reformacyjne, jak Wittenberga, Bazylea, Genewa, Heidelberg, były jednocześnie ogniskami myśli humanistycznej, a fala dysput teologicznych, która przeszła przez ówczesną Europę, utrwaliła wagę takich pojęć jak wolność wyznania i tolerancja.

Reformacja w Polsce rozwijała się głównie na podłożu konfliktów społeczno-ustrojowych, przede wszystkim zatargu szlachty z klerem o jurysdykcję kościelną i udział w świadczeniach na obronę państwa. Najwcześniej pojawił się luteranizm, który znalazł zwolenników głównie wśród mieszczan i szerzył się od 1518 roku we Wrocławiu (dwór wojewody Jana Górki), a następnie w Toruniu, Elblągu i w Prusach. Szlachta polska przystąpiła do reformacji w poł. XVI wieku, opowiadając się przeważnie za kalwinizmem (Litwa, Małopolska), od którego w latach 1562-1565 odłączył się najbardziej radykalny społecznie odłam ruchu, *bracia polscy*. W Wielkopolsce i na Pomorzu działali również *bracia czescy*. Do przywódców reformacji polskiej należeli m.in. Jan Łaski-wybitny teolog i humanista na europejską skalę, Erazm Gliczner-Skrzetuski, Andrzej Trzeciecki, Jan Niemojewski, Faust Socyn. Szczytowy okres rozwoju reformacji przypadł na rządy króla Zygmunta Augusta; swobodny rozwój zawdzięczał ruch głośnej w całej Europie polskiej tolerancji, potwierdzonej ostatecznie w Konfederacji Warszawskiej (1573 r.).

Następne stulecie przyniosło stopniowy upadek reformacji wywołany głównie zwartością i kontrreformacyjną energią obozu katolickiego, który podjął w 1658 roku uchwałę o wygnaniu braci polskich z granic Rzeczypospolitej, a także zabronił pod karą śmierci odstępstwa od katolicyzmu. Skutkowało to osłabieniem państwa, a także prowadziło do jego zubożenia i zastoju. Stało się to, jak pisał Ignacy Potocki (1750-1809), prezes Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych i jeden ze współautorów Konstytucji 3 maja 1791 r.: *"gdy do rąk i uszu ogółu dochodziły tylko przeniesione przez jezuitów myśli i księgi i zwięzło się podłoże kulturalne Rzeczypospolitej, najszersze i najpiękniejsze w wieku XVI"*.

Poprzez wprowadzenie polszczyzny do praktyki religijnej (nabożeństwa, pieśni, kazania, nauka wiary zawarta w katechizmach), przez podjęcie pierwszych polskich przekładów Biblii, a także używania języka polskiego w pismach polemicznych reformacja przyczyniła się w ogromnym stopniu do rozwoju piśmiennictwa narodowego. W obozie reformacji powstała pierwsza gramatyka polska (P. Statorius), pierwszy słownik łacińsko-polski (J. Mączyński), pierwsza ortografia (S. Murzynowski), pierwszy podręcznik pedagogiczny (E. Gliczner), i inne.

Dzięki reformacji wzbogaciło się słownictwo polskie, ożywił ruch wydawniczy, na którego usługach stały drukarnie protestanckie (J. Malecki, M. Wirzbięta, B. Wojewódka). Drukowano w nich postylle, kancjonały, pisma religijno-społeczne, podręczniki do nauki języka polskiego. Na fali reformacji rozwinęło się także szkolnictwo polskie, zwłaszcza gimnazja typu humanistycznego, powstały w Elblągu, Gdańsku, Toruniu, Pińczowie, Rakowie, Lesznie. Działaczami reformacji byli wybitni poeci: M. Rej, A. Trzeciecki, J. Lubelczyk, Z. Morsztyn, W. Potocki. Pod ogromnym wpływem reformacji pisał swe dzieła reformatorskie jeden z najwybitniejszych przedstawicieli humanizmu chrześcijańskiego w Europie - Andrzej Frycz Modrzewski.

Atakowana gwałtownie przez reakcję katolicką następnego stulecia, reformacja doczekała się sprawiedliwej oceny dopiero w XIX i XX wieku, biorąc pod uwagę jej zasługi dla kultury narodowej, walki o wolność sumienia, tolerancję i szacunek. Pewne problemy pozostały jednak dotąd mało znane i wciąż są przyczyną krzywdzących opinii na temat reformacji w Polsce.

Popularność reformacji przetrwała najdłużej na Śląsku Cieszyńskim (obecnie największym skupisku ewangelicyzmu polskiego) i na Mazurach, znajdując wyraz w drukach i wydawnictwach, ważnych dla utrzymania polskości na tych terenach. W twórczości wielu literatów Śląska Cieszyńskiego (np. Jerzego Pilcha) i Mazur (np. Erwina Kruka) można odnaleźć wpływy słownictwa, stylu i frazeologii staropolskich druków reformacyjnych.

Reformacja na Mazurach miała swoje specyficzne cechy. Była to reformacja połączona z sekularyzacją całego praktycznie państwa zakonnego i doprowadziła do powstania pierwszego w świecie krajowego Kościoła ewangelickiego. Chociaż ujęcia podręcznikowe operują przeważnie datą 8. 4. 1525 r. (hołd pruski), to początki reformacji są o przynajmniej dwa lata wcześniejsze. Marcin Luter poznał Albrechta Hohenzollerna w końcowej fazie istnienia Zakonu (1522/1523 r.) i wywarł ogromny wpływ na jego ostatnim wielkim mistrzu, który skądinąd miał żywe zainteresowania teologiczne. Już w 1524 roku dokonała się faktycznie reformacja Królewca. Albrecht, już jako książę w Prusach Książących, wydał 6 lipca 1525 r. mandat reformacyjny, dość wiernie powielający zalecenia ks. Marcina Lutera. Patron, czyli opiekun parafii miał przedstawić kandydata na księdza nie tylko biskupowi, ale najpierw parafianom do zatwierdzenia. Utworzono w parafiach kasy na rzecz biednych,

czierpiąc fundusze z już istniejących fundacji religijnych oraz składek. Wprowadzono instytucję tłumaczy, przekładających treść nabożeństwa na język dostępny parafianom. Duży nacisk położono na kształcenie przyszłych duchownych, zwłaszcza mających mówić po polsku (z Polski sprowadzano księży). Ściśle określono dochody księży.

Na Mazurach ok. 1580 r. było 70 parafii. W Księstwie ponad 50% ludności stanowili Polacy z Mazowsza i z ziemi chełmińskiej, tzw. szacunkowo około stu tysięcy mieszkańców. Na wsi mazurskiej nauczano po polsku, polskie wydawnictwa królewieckie były niemal w każdej parafii. Trzeba w tym miejscu przypomnieć największy bestseller nie tylko polskiej literatury religijnej, ale literatury polskiej w ogóle (pod względem popularności i liczby wznowień): kancjonał ks. Jerzego Wasińskiego, czyli "Nowo wydany Kancjonał Pruski zawierający w sobie wybór pieśni starych i nowych...", od ok. 1741 roku miał ponad 100 wydań po 20-50 tysięcy nakładu.

Reformacja w Prusach Książęcych ukształtowała nowe elementy narodowości polskiej - język i druk. Narodziła się ojczysta literatura, a pierwsze polskie druki religijne ukazywały się w Prusach, głównie w Królewcu, skąd docierały na tereny Mazur i Polski. Królewiec był ważnym ośrodkiem wydawniczym dla piśmiennictwa polskiego, choć leżał poza granicami Rzeczypospolitej.

Po śmierci księcia Albrechta (1568 r.) rozluźniły się polsko-pruskie związki, mające podłoże w ruchu reformacyjnym, postępowała jednak polonizacja mazurskich miast i szlachty. Istniały kontakty polityczne z Polską. W XVII wieku po uchwale sejmowej z 1658 roku, osiedliła się na Mazurach grupa braci polskich, głównie w okolicach Ełku, Pisz i Giżycka. W Rudówce pod Rynem osiedlił się m.in. Zbigniew Morsztyn z rodziną, największy polski poeta XVII wieku.

Rozwój piśmiennictwa polskiego osłabiło oderwanie w 1657 roku Prus Książęcych od Polski. Jednakże zapotrzebowanie na polskie słowo drukowane było tak wielkie, że i w późniejszych wiekach wydawano polskie książki i czasopisma.

Protestantyzm, a przede wszystkim luteranizm, od XVI wieku do lat 50-tych XX wieku stanowił bardzo ważny czynnik, wyróżniający Mazury. Protestantyzm przyczynił się do zachowania polskości tego regionu przez wprowadzenie języka narodowego do kultu i oświaty.

(tekst: Rejnold Kuchn, Muzeum Reformacji Polskiej w Mikołajkach)